

Dagboek voor natuur liefhebbers

Hoe de natuur op haar eigen manier
het verhaal van God vertelt

Jaap Oosterhuis

Voorwoord

Dit dagboek probeert het jaar door de natuur dichtbij te brengen. Het is een soort natuurkalender: elke dag van het jaar geef ik aandacht aan iets wat op dat moment buiten gebeurt, of wat te zien is in de natuur. De korte informatieve stukjes lopen telkens uit op een Bijbeltekst die uitnodigt om datgene wat eraan voorafging op een geestelijke manier te doordenken en toe te passen. De link met een Bijbeltekst ligt soms erg voor de hand, een andere keer moet je er wellicht even over nadenken.

De natuur vertelt op haar eigen manier het verhaal van God. De planten, bloemen, vogels en vlinders illustreren en verbeelden op zoveel manieren de Bijbelse boodschap. De eeuwen door is het heel gewoon geweest om op deze manier naar de natuur te kijken. Rond planten en dieren ontstonden talloze legenden en folkloristische verhalen met een link naar de Bijbel, het geloof en heiligenlevens. Sommige plantennamen herinneren nog steeds aan deze oude verhalen. De natuur heeft de verbeelding van gelovigen blijkaar altijd geprikkeld. Bedenk hierbij dat veel van deze verhalen stammen uit de tijd waarin de meeste mensen nog geen eigen Bijbel hadden en niet konden lezen. De natuur was voor hen een kapstok waar Bijbelse verhalen aan werden opgehangen. Zo herinnerde de rode vlek rond de snavel van de putter aan het bloed en de doornenkroon van Christus, de knik in de onderste leden van rietstengels vertelde het verhaal van Petrus die wegzakte in het water en zich aan het riet zou hebben vastgegrepen, in het driekleurig viooltje zag men een beeld van de heilige drie-eenheid.

In dit dagboek breng ik een aantal van deze oude legenden voor het voetlicht, ik laat de natuur ook veel nieuwe verhalen vertellen. Ondertussen hoop ik dat je al lezend ook zelf wordt uitgedaagd om in de natuur op zoek te gaan naar beelden die herinneren aan het grote verhaal van God en mens.

Leestip: ongetwijfeld komen er in dit dagboek planten en dieren langs die je (nog) niet kent. Zoek op het internet naar afbeeldingen bij de stukjes die je leest en kijk buiten eens om je heen of je er iets van kan terugvinden. Wat je een naam kunt geven, daar kijk je anders naar.

*Gij hebt de bloemen op de velden met koninklijke pracht bekleed.
De zorgeloze vogels melden
dat Gij uw schepping niet vergeet. 't Is alles een gelijkenis
van meer dan aards geheimenis.*

Liedboek gezang 978:3

1 januari | duisternis en licht

Januari is een donkere maand, het lijkt wel of het maar niet lichter wil worden. De zonsopkomst is op 1 januari om 8.48 uur en de zonsondergang alweer om 16.39 uur. Het lichte deel van de dag duurt daarmee 7 uur en 51 minuten. Het verschil in daglichtlengte het jaar door heeft te maken met de stand van de aarde ten opzichte van de zon. Iets preciezer: dat de dagen langer en korter worden, komt doordat de as van de aarde scheef staat ten opzichte van het vlak waarin de aarde om de zon draait. Het noordelijk halfrond staat in de zomer naar de zon toe gericht en in de winter van de zon af. Hierdoor bevindt Nederland zich in de winter korter in de door de zon beschenen helft van onze planeet dan in de zomer.

Sommige mensen houden van de sfeer die meekomt met de donkere dagen: je steekt kaarsen aan en zorgt voor sfeerverlichting in je woonkamer. De winter is de tijd waarin je het binnen gezelliger probeert te maken. Maar als de feestdagen achter de rug zijn, dan zien de meesten van ons uit naar het voorjaar, als het weer langer licht is. Uiteindelijk leeft ieder mens daarvan op, als de dagen weer gaan 'lengen'. We houden van het licht en leven op van het licht.

*Dit is wat wij Hem hebben horen verkondigen en
wat we u verkondigen: God is licht, er is in Hem
geen spoor van duisternis. (1 Johannes 1:5)*

2 januari | bevrijd van de duisternis

Het donker kan je in deze tijd van het jaar benauwen. 's Morgens bij het opstaan valt er nog geen enkel licht langs de gordijnen en als je aan het eind van de middag terugkomt van je werk moet je de lampen van je fiets alweer aan doen. Je begint je werkdag in het donker en komt in het donker weer thuis. Het kost in januari soms heel wat discipline om je bed te verlaten nadat de wekker gaat. Sommige mensen raken in deze tijd van het jaar gedeprimeerd en hebben lichttherapie nodig.

Tegenover de duisternis kun je je machteloos voelen. Wij kunnen buiten het licht niet tevoorschijn roepen zoals God dat deed aan het begin van de schepping. Maar we weten dat we niet voor altijd aan de duisternis zijn overgeleverd. Elke dag wordt het vanaf nu weer een paar minuten eerder licht en een paar minuten later donker. Aan het eind van de maand is het een uur en vijftien minuten langer licht ten opzichte van 1 januari en vanaf dan worden de dagen in een steeds sneller tempo 'langer'. De nacht wijkt steeds meer voor de dag. Ineens realiseer je je dat je 's avonds de maaltijd gebruikt zonder dat de lampen boven de tafel aan moeten.

*Hij heeft ons gered uit de macht van de duisternis en
ons overgebracht naar het rijk van zijn geliefde Zoon,
die ons de verlossing heeft gebracht, de vergeving
van onze zonden. (Kolossenzen 1:13-14)*

3 januari | de roodborst

Eén van de vogels die je in de winter rond je huis kunt zien, is de roodborst, al gaat het dan meestal om roodborsten uit Scandinavië die hier de winter doorbrengen. De roodborsten die hier broeden, zijn wat verder naar het zuiden getrokken en keren in het voorjaar weer terug.

Je herkent deze vogel vast wel, met zijn bruine verenkleed en oranje borst. Roodborsten zijn iets kleiner dan mussen. Ze komen nog wel eens af op voedertafels, vaker scharrelen ze rond onder heggen om tussen de dode bladeren te zoeken naar insecten, larven en zaden.

Roodborsten zingen het hele jaar door, dus ook in de winter. De zang wordt wel eens vergeleken met het geluid van een watervalletje. Het bijzondere is dat zowel de mannetjes als de vrouwtjes zingen. Voor de meeste vogelsoorten die in ons land broeden, geldt dat alleen de mannetjes zingen. Mannelijke roodborsten reageren overigens fel op elkaar en verdragen elkaar niet in het broedseizoen.

De roodborst is vaak de eerste vogel die 's ochtends van zich laat horen, als de zon nog niet op is. Door de invloed van kunstlicht (bijvoorbeeld straatlantaarns) zingen roodborsten soms echter ook midden in de nacht. De keren dat ik daar getuige van was, vond ik het altijd weer een bijzondere ervaring.

*'s Nachts klinkt een lied in mij op, een gebed tot
de God van mijn leven. (Psalm 42:9)*

4 januari | licht in de nacht

De sterren en de maan zijn lichtbronnen die in de duisternis hun licht laten schijnen, hoewel de maan strikt genomen geen lichtbron is, maar het licht van de zon weerkaatst.

Het is bijzonder dat er ook in de nacht lichtbronnen zijn. Het duister van de nacht kan het licht van de maan en de sterren niet doven. De maan en de sterren kunnen tijdelijk schuilgaan achter wolken, maar ook dan geldt dat het licht dat achter de wolken schijnt niet door de duisternis kan worden opgeslokt. Zo gauw de wolken uit elkaar waaïen, valt er weer licht doorheen. Een sterrenhemel tijdens een heldere nacht is indrukwekkend, als je omhoog kijkt zie je in de duisternis duizenden lichtbronnen. Het heeft mensen altijd ontroerd.

Niet alle sterren aan de hemel lijken even helder. Dit wordt veroorzaakt doordat sterren op verschillende afstanden van de aarde staan en niet alle sterren even groot zijn. Grotere en zwaardere sterren geven meer licht doordat ze harder ‘branden’. De lichtkracht van een ster neemt snel toe bij grotere massa. De zogenaamde rode dwergen – kleine sterren – hebben een lichtkracht die een miljoen maal minder sterk is dan de lichtkracht van de zon. Maar er zijn ook blauwe hyperreuzen met een lichtkracht die miljoenen malen groter is dan de lichtkracht van de zon. Daar kan het donker van de nacht niet tegen op. Er is altijd licht in de duisternis.

*Het licht schijnt in de duisternis en de duisternis heeft
het niet in haar macht gekregen. (Johannes 1:5)*

5 januari | wandelen in het licht

In de donkere wintermaanden is het mooi om een wandeling in het licht te maken. Op een heldere wintermiddag met de zon laag aan de hemel, of juist vlak na zonsopkomst, als de vroege zon door de nevels schijnt die nog boven het veld hangen. Hoe mooi is de wereld dan! Je moet 's middags overigens niet te laat beginnen met je wandeling, want het wordt alweer vroeg donker in januari.

Als we in deze tijd van het jaar een wandeling in het licht maken, is dat ook goed voor onze gezondheid. Onze huid maakt onder invloed van het zonlicht vitamine D aan. In de wintermaanden ligt een tekort aan deze vitamine op de loer: het is minder lang licht en we zitten meer binnen. Dat kan gevolgen hebben voor je immuunsysteem. Hoe goed is het dan om op een zonnige dag naar buiten te gaan en het zonlicht op je gezicht te laten vallen.

‘Wandelen in het licht’ is in de Bijbel een omschrijving van een leven in nauwe verbondenheid met God, een gezonde levenswandel waarin Gods wil richtinggevend is.

Als we zeggen dat we met Hem (God) verbonden zijn terwijl we onze weg in het duister gaan, liegen we en leven we niet volgens de waarheid. Maar gaan we onze weg in het licht zoals Hijzelf in het licht is, dan zijn we met elkaar verbonden en reinigt het bloed van Jezus, zijn Zoon, ons van alle zonden. (1 Johannes 1:6-7)

Als het buiten donker wordt en wij op een gegeven moment ons bed opzoeken, dan zijn er allerlei dieren die tot leven komen en op zoek gaan naar voedsel. Het zit in hun aard. Nachtdieren zoeken hun voedsel als het donker is, omdat ze dan voor potentiële vijanden minder goed zichtbaar zijn. Of juist omdat ze hun prooi ongemerkt willen verrassen. In Nederland gaat dat in deze tijd van het jaar om de verschillende soorten uilen en ook een zoogdier als de steenmarter is het hele jaar door 's nachts actief. De steenmarter is in Nederland steeds talrijker geworden en komt nu ook op veel plekken in de bebouwde kom voor. Als je 's avonds laat een wandeling maakt, kun je er zomaar een tegenkomen. Andere zoogdieren zoals de egel en de das houden een winterslaap.

Ik vind het altijd weer een mooie gedachte dat wanneer het leven van de mensen tot rust komt, er allerlei dieren zijn die opleven. Al zien wij meestal weinig van de activiteiten van nachtdieren, we hebben een tegengesteld ritme.

Er zijn echter ook mensen die bij voorkeur 's nachts actief zijn. Dan hebben ze doorgaans iets te verbergen.

*Neem geen deel aan de vruchteloze praktijken van de duisternis,
maar ontmasker die juist, want wat daar in het verborgene
gebeurt, is te schandelijk voor woorden.
(Efeziërs 5:11-12)*

7 januari | een tijd van verstillig

Ken je dat, dat je in de loop van januari zo ontzettend veel zin krijgt in het voorjaar? Wat zou het heerlijk zijn om weer in het voorjaarszonnetje op je terras te kunnen zitten...

Nee, er zijn maar weinig mensen die januari de mooiste maand van het jaar vinden. Toch kan de natuur niet zonder die donkere, koude en stille periode die we winter noemen.

De winter is een tijd van rust waarin de natuur zich voorbereidt op een nieuw groeiseizoen. De natuur verstilt en laat ons een mooi ritme zien. Onder de grond bereiden zaden zich voor op ontkieming en rusten boomwortels uit. De voortplantingscyclus van veel dieren komt even tot stilstand. Dit ritme van de seizoenen is de wijsheid van de Schepper. Hij die deze wereld in zijn hand houdt, doet dat in een afwisseling van kou en warmte, licht en duisternis.

Wij mensen zouden ons vaker moeten realiseren dat we onderdeel van dit ritme zijn. Wij zijn gewend om in de zomer onze vakantie op te nemen en we werken juist in de donkere maanden het hardst. Hoe gezond is dat eigenlijk? Zouden wij niet meer moeten meebewegen met de seizoenen door van de winter een tijd van verstillig te maken?

Zolang de aarde bestaat, zal er een tijd zijn om te zaaien en een tijd om te oogsten, zal er koude zijn en hitte, zomer en winter, dag en nacht – nooit komt daar een einde aan. (Genesis 8:22)

Het herderstasje is een van de planten die al in januari bloeiend is aan te treffen, in het donkere dal van het jaar. Het is een van de meest voorkomende plantensoorten van Nederland die je op allerlei plaatsen kunt vinden. Het is een plant van wegbermen, akkers, tuinen en braakliggende terreinen. Je vindt de plant ook in voegen van stoep- en straatstenen.

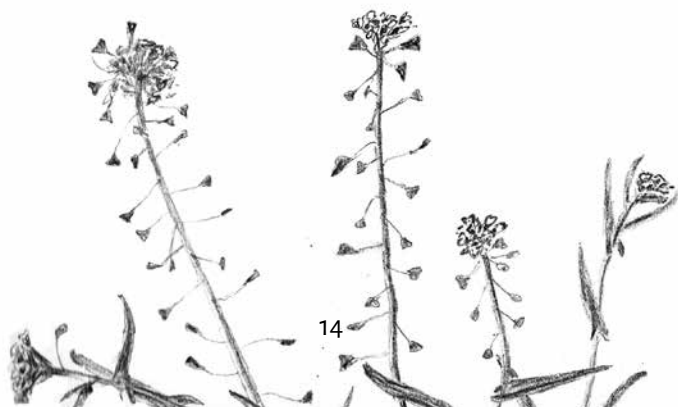
Herderstasje bloeit met kleine, witte bloemetjes en wordt vijf tot zestig centimeter groot, afhankelijk van de groeiplaats.

De naam herderstasje dankt de plant aan de gelijkenis van de zaaddoosjes met de tas die herders vroeger meenamen in het veld (de vorm van een driehoek met de punt naar boven gericht). In de Latijnse naam van de plant – *capsella bursa-pastoris* – komt het woord *pastor* terug dat 'herder' betekent. *Capsella* betekent 'zakje' of 'tasje' en *bursa* 'zak' of 'beurs'.

Als de vruchten van herderstasje op een herderstas lijken, dan zou je in de plant zelf een verwijzing naar een herder kunnen zien.

Het werk van een herder is al een heel oud beroep dat we ook in de Bijbel tegenkomen.

De Heer is mijn herder, het ontbreekt mij aan niets. Hij laat mij rusten in groene weiden en voert mij naar vredig water. ... Al gaat mijn weg door een donker dal, ik vrees geen gevaar. (Psalm 23)

Er zijn nogal wat wilde planten die eetbaar en gezond zijn, bijvoorbeeld de kleine veldkers en de pinksterbloem. Ook brandnetels en de bladeren van paardenbloemen kunnen worden gegeten. Een andere eetbare plant die in januari al bloeit, is de zogenaamde vogelmuur, het kan rauw worden gegeten en is rijk aan vitamines.

Vogelmuur is een heel algemeen plantje uit de anjerfamilie, dat opvalt door kleine, witte bloemetjes, ronde stengels en kleine, lichtgroene, spatelvormige bladeren. Vogelmuur houdt van een beetje vochtige voedselrijke en omgewerkte bodem, zoals je die vindt in tuinen, op akkers en in randen van plantsoenen. Het groeit ook zonder problemen tussen de straatstenen. Op plekken waar het de ruimte krijgt, kan het een heuse bodembedekker worden en in tuinen moet het nogal eens worden verwijderd als onkruid.

Niet alleen mensen kunnen vogelmuur eten. Zowel de groene delen als de zaden van dit plantje dienen als voedselbron voor verschillende soorten vogels. Vogelmuur wordt ook wel eens aan kooivogels gevoerd, de naam van de plant gaat hierop terug.

Kijk naar de vogels in de lucht: ze zaaien niet en oogsten niet en vullen geen voorraadschuren, het is jullie hemelse Vader die ze voedt. Zijn jullie niet meer waard dan zij?

(Mattëus 6:26)

10 januari | klein kruiskruid

Het klein kruiskruid is ook één van de planten die bijna het hele jaar door bloeit. De plant is vrij robuust en heeft een wat vlezige structuur, waardoor hij droogte en vorst redelijk goed kan doorstaan. Ook deze plant is – net als de vogelmuur en het herderstasje – heel algemeen en groeit op allerlei plekken, onder meer tussen straatstenen.

De plant is te herkennen aan de smalle, rechte en relatief hoge bloemhoofdjes waarin kleine, gele bloemetjes verstopt zitten. Klein kruiskruid blijft over het algemeen klein, zoals de naam al aangeeft. Meestal wordt het niet hoger dan twintig centimeter.

Oorspronkelijk komt klein kruiskruid alleen in Europa voor, maar als een echte cultuurvolger heeft het inmiddels de hele wereld veroverd. Daarmee is deze plant een zogenaamde kosmopoliet.

Hoewel er over de achtergrond van de naamgeving discussie bestaat, wordt vaak gedacht dat de naam kruiskruid teruggaat op de stand van de bladeren ten opzichte van de stengel. De bladeren staan kruisgewijs, wat goed te zien is als je de plant van boven bekijkt.

Klein kruiskruid zou je kunnen vergelijken met een pocketkruisje, een tastbare herinnering aan het belangrijkste symbool van het christendom dat inmiddels – net als klein kruiskruid – de hele wereld veroverd heeft.

*Ik had besloten u geen andere kennis te brengen dan die over
Jezus Christus – de gekruisigde.
(1 Korintiërs 2:2)*

Vroegeling is een klein sierlijk plantje met witte bloemetjes dat doorgaans pas in februari bloeit, maar in een zonnige januarimaand verschijnen vaak al de eerste bloemen. Vroegeling kan met duizenden exemplaren in de open rand van grasvelden staan, of op open droge zanderige grond in plantsoenen en akkers. Belangrijk is dat de groeiplaats warmte ontvangt van de winterzon. In een stedelijke omgeving staat de soort vaak op oude muren en tussen straatstenen en vooral daar kan het in de loop van januari al tot bloei komen. Tussen stenen en op een stenige ondergrond komt de vroegeling sneller tot bloei, omdat het daar eerder opwarmt wanneer de zon schijnt. Het blijven dan echter vaak kleine, tere plantjes die gemakkelijk verpieteren. Jezus sprak eens over zaad dat tussen de stenen viel, snel opschoot, maar geen diepe wortels kreeg waardoor het ook snel weer verkommerde. Ons geestelijk leven vraagt uiteindelijk om diepgang in plaats van snelle opwarmers. Je hoeft in het geloof geen vroegeling te zijn.

... Een ander deel viel op rotsachtige grond, waar maar weinig aarde was, en het schoot meteen op omdat het niet diep in de grond kon doordringen; en toen de zon opkwam verschroeide het, en doordat het geen wortel had droogde het uit. (...) Het zaad dat op rotsachtige grond is gezaaid, dat zijn zij die het woord horen en het meteen met vreugde aannemen. Maar doordat het geen wortel schiet in hen is dat van korte duur.
(Mattëus 13:5-6 en 20-21)

Bijna iedereen herkent madeliefjes, die kleine, witte bloemetjes die groeien in vrijwel elk gazon. Door het gele hartje en de witte lintbloemen doen ze denken aan kleine margrietjes. Bijna iedereen vindt madeliefjes mooi, kinderen maken er soms een bloemenketting van.

Hoewel ze in het voorjaar het uitbundigst bloeien, staan madeliefjes erom bekend dat ze het hele jaar door bloemen laten zien. Zelfs onder een laag sneeuw bloeien ze rustig door. De Latijnse naam van het madeliefje is daarom *bellis perennis*, wat zoiets betekent als 'het hele jaar door mooi' of 'eeuwigdurende schoonheid'.

Voor de meeste andere bloemen geldt dat ze maar een korte periode mooi zijn en sommige soorten bloeien zelfs maar een paar dagen. In Psalm 103 wordt gezegd dat wij mensen als zulke bloemen zijn, die maar even in bloei staan en al heel snel hun schoonheid verliezen. Dit leven is vergankelijk, we zijn hier maar even. Maar in Gods nieuwe wereld bestaat geen vergankelijkheid meer. Daar zullen we altijd in bloei staan, zijn we allemaal *bellis perennis*, madeliefjes: eeuwigdurende schoonheid.

*De mens – zijn dagen zijn als het gras, hij is als een
bloem die bloeit op het veld en verdwijnt zodra de wind
hem verzengt; de plek waar hij stond kent hem niet
meer. Maar de Heer is trouw aan wie Hem vrezen van
eeuwigheid tot eeuwigheid. (Psalm 103:15-17)*

Sneeuwkllokjes zijn in veel tuinen echte eerstelingen. Dit bolgewas kan zo'n vroege start maken dankzij de voedingsstoffen die het in het voorgaande groeiseizoen in de ondergrondse bol heeft opgeslagen. De voortplanting gaat meestal ondergronds, waar de bolletjes zich vermeerderen. Wil je dat de sneeuwkllokjes in je tuin zich op die manier uitbreiden, dan is het belangrijk dat je het uitgebloeide loof niet verwijdt. De voedingsstoffen in het blad kunnen dan weer worden opgenomen door de bol als het blad langzaam afsterft. Veel mensen vinden het echter geen fraai gezicht, die uitgebloeide polletjes met grasachtige, grijsgroene bladeren in hun tuin. Ze knippen de bladeren af en gooien het loof weg.

Inderdaad zijn uitgebloeide sneeuwkllokjes niet zo mooi, maar als je de plantjes na de bloei met rust laat, bloeien ze het volgende seizoen dus des te uitbundiger.

Mensen voelen zich ook wel eens uitgebloeid, vooral als ze in de laatste fase van hun leven terecht zijn gekomen. Niet altijd de mooiste fase. Soms vragen ze zich af waarom ze zo oud moeten worden, met alle beperkingen die daarbij horen. Wellicht is het Gods verborgen wijsheid, maakt Hij ons op die manier klaar om in zijn nieuwe wereld des te uitbundiger tot bloei te komen.

*Verstoot mij niet nu ik oud word, verlaat mij niet nu mijn
kracht bezwijkt. (...) Laat mij herrijzen (Psalm 71: 9 en 20)*

Ook de paarse dovenetel is tijdens zachte winters al bloeiend te vinden. Hij groeit heel algemeen op akkers en in bermen, maar ook langs stoepranden en in tuinen. Hoewel de paarse dovenetel niet groot wordt, is hij vanwege de kleur toch een opvallende verschijning, helemaal in de winter als er nog maar heel weinig planten bloeien. De kleine, paarse lipbloemen vallen in deze tijd van het jaar des te meer op, evenals de purperkleurige bladeren.

In de Bijbel hebben kleuren vaak een symbolische betekenis en paars of purper is de koninklijke kleur. Purper is een kleurstof die in Bijbelse tijden gewonnen werd uit zeeslakken. Omdat er veel purper-slakken nodig waren om maar een beetje kleurstof te krijgen, was purper duur. Alleen heel rijke en vaak machtige mensen konden zich deze kleur veroorloven.

Jesaja 63 vers 1 herinnert hieraan als er staat: *‘Wie is het die uit Edom komt, uit Bosra, in purper gekleed, met praal getooid, die zich groots en machtig verheft?’*

Toen Jezus gevangengenomen was, werd Hij door de Romeinse soldaten als koning van de Joden bespot en ze trokken Hem daarbij een purperen gewaad aan. Zonder dat de soldaten het geloofden, bevestigden ze hiermee dat Jezus werkelijk de koning der koningen is, de overste van de vorsten van de aarde.

Ze trokken Hem een purperen gewaad aan, vlochten een kroon van doornen en zetten Hem die op. (Marcus 15:17)

15 januari | de winterkoning

De winterkoning is een klein bruin vogeltje met een opgewipte staart. Na het goudhaantje is dit het kleinste vogeltje dat in ons land voorkomt. Winterkoningen zijn drukke vogeltjes die geen moment stil zitten. Ze komen ook voor in de bebouwde kom en nestelen soms in onze tuinen. Het is een van de weinige vogels die ook in de winter zingen. Ondanks zijn naam is deze vogel niet bestand tegen erg koude winters.

De naam van de winterkoning gaat terug op een oude legende: de vogels wilden een koning en bedachten een wedstrijd. De vogel die het hoogste zou kunnen vliegen, die zou koning zijn. Alle vogels deden heel goed hun best, niet één kon echter zo hoog vliegen als de arend. Maar toen de arend zo hoog vloog dat zelfs hij niet hoger kon, kwam er opeens een piepklein, bruin vogeltje tussen zijn veren vandaan. Het kleine vogeltje klapperde met zijn vleugeltjes en kon nog net wat hoger komen dan de arend. Veel vogels vonden dat het niet eerlijk was dat hij zich op arendsvleugels had laten dragen en daarom werd besloten dat de arend toch de koning van de vogels was. Het kleine bruine vogeltje zou alleen in de winter koning mogen zijn, als de meeste vogels toch op reis waren. Zo kreeg hij de naam winterkoning.

Jullie hebben gezien ... hoe Ik je op adelaarsvleugels gedragen heb en je hier bij Mij heb gebracht. (Exodus 19:4)

